

Dues intervencions sobre el recurs a l'ADN en les investigacions

El registre francès d'empremtes genètiques

CHRISTIAN JACOB

Comissari divisionari. Cap del Servei Central de Laboratoris de la Subdirecció de Policia Tècnica i Científica. Direcció Central de Policia Judicial de la Policia Nacional francesa

65

1. INTRODUCCIÓ

La justícia ha estat sempre preocupada per la recerca de proves irrefutables o, com a mínim, objectives. Per això, les proves denominades «científiques» són cada cop més rellevants en el procediment penal i substitueixen de manera progressiva la confessió, que era considerada «la reina de les proves» en el procés inquisitorial.

L'acceleració del progrés tècnic i científic durant el segle XIX i, sobretot, durant el XX, ha fet que actualment es puguin utilitzar amb eficàcia les restes i els indicis de dimensions ínfimes recollits en el lloc dels fets, així com de la víctima o de l'autor d'un delictes.

Al començament d'aquest segle, l'aportació de la ciència al procés penal va donar lloc al naixement d'una nova disciplina —la criminalística— que s'ha desenvolupat gràcies a la influència de dos descobriments essencials: les empremtes digitals i les empremtes genètiques.

Pel que fa a les empremtes digitals, l'important increment de la delinqüència va fer inoperants els fitxers manuals i les policies modernes han creat a tot arreu bases de dades informàtiques, l'eficàcia de les quals ja no requereix demostració.

I el mateix hauria de succeir amb les empremtes genètiques. Des del 1990, el recurs cada cop més freqüent a l'ADN en les investigacions criminals ha fet que les autoritats policials i judicials de la majoria dels països europeus creïn o projectin la creació de registres nacionals d'empremtes genètiques.

2. LA CREACIÓ DEL FITXER NACIONAL AUTOMATITZAT D'EMPREMTES GENÈTIQUES

Durant la tardor del 1997, en el marc de l'examen d'un Projecte de llei sobre la prevenció i la repressió de la delinqüència sexual, l'Assemblea Nacional fran-

cesa i, després, el Senat van adoptar una esmena, per iniciativa del ministre de Justícia, destinada a crear un fitxer nacional automatitzat d'empremtes genètiques.

El text de la norma, que constituirà l'article 706-55 del Codi de procediment penal, disposa el següent:

Es crea un fitxer nacional destinat a centralitzar les restes genètiques dels fets coneguts així com les empremtes genètiques de les persones condemnades per algun dels delictes referits en l'article 706-48 del Codi de procediment penal.

Aquest fitxer estarà sotmès al control d'un magistrat.

El desenvolupament normatiu del present article, inclosa la fixació del termini durant el qual s'han de conservar les informacions enregistrades, serà establert per decret del Consell d'Estat, amb l'informe previ de la Comissió Nacional sobre Informàtica i Llibertats.

A demanda del jutge d'instrucció o del fiscal, quan hi hagi indicis greus i concordants que motivin el processament d'una determinada persona per un dels delictes esmentats en l'article 706-48, les empremtes genètiques de la persona imputada podran ser comparades amb les dades dels fets que contingui el fitxer, però no s'hi podran conservar.

L'article 706-48 del Codi de procediment penal enumera els delictes següents:

- l'assassinat o l'homicidi d'un menor de menys de quinze anys precedit o acompanyat d'una violació, d'actes de tortura o de barbàrie
- la violació
- qualsevol altre tipus d'agressió sexual
- l'exhibició sexual
- la corrupció de menors
- la gravació, el transport i la difusió de missatges de caràcter pornogràfic susceptibles de ser vistos o percebuts per menors
- la resta de les incitacions sexuals als menors de quinze anys amb o sense violència, coacció, amenaça o sorpresa

A França s'enregistren uns trenta-cinc mil delictes d'aquest tipus a l'any i el nombre de processats s'eleva aproximadament a vint mil.

Aquest registre nacional d'empremtes genètiques serà un fitxer de policia judicial —gestionat per la Direcció Central de Policia Judicial—, que permetrà el següent:

- a) Enregistrar les empremtes genètiques no identificades que s'hagin obtingut a partir de les restes i els indicis biològics de qualsevol naturalesa recollits amb motiu d'un delicte sexual, comparar-les entre si (vinculació d'assumptes) i determinar, quan s'hagi detingut l'autor d'un d'aquests delictes, si el seu perfil és similar al d'una o més d'una resta no identificada.
- b) Enregistrar per les seves empremtes genètiques tots els individus condemnats per fets de delinqüència sexual, amb l'objecte d'identificar els reincidents.

L'aplicació d'aquesta Llei constituirà una execució parcial, a França, de la Resolució del Consell de Ministres de Justícia i d'Interior de la Unió Europea de 9 de juny de 1997, que recomanava als Estats membres de crear bases de dades d'aquest tipus, com les que ja existeixen a Anglaterra i el País de Gal·les, Holanda i Àustria, o que estan en projecte de realització, com a Alemanya, Portugal, Finlàndia i Suècia.

En el cas francès, s'ha creat legalment un registre d'aquestes característiques, però correspon als ministeris de Justícia, d'Interior (Policia Nacional) i de Defensa (Gendarmeria) de tractar les qüestions següents:

- resoldre els problemes jurídics pendents
- definir les modalitats tècniques i científiques d'alimentació i de funcionament
- aportar els recursos humans i financers necessaris

3. LA REGULACIÓ JURÍDICA

A França, la utilització de l'ADN i dels fitxers informàtics amb finalitats judicials està regulada per la normativa següent:

- a) El Codi de procediment penal
- b) La Llei 78-17, de 6 de gener de 1978, relativa a la informàtica, els fitxers i les llibertats, que estableix les competències de la Comissió Nacional d'Informàtica i de Llibertats i també de l'autoritat judicial en matèria de fitxers policials, així com el dret d'accés dels ciutadans a aquestes bases de dades.
- c) La Recomanació R 92, de 10 de febrer de 1992, del Consell d'Europa, sobre la utilització de les anàlisis d'ADN en el marc del sistema penal.
- d) La Llei 94-653, de 29 de juliol de 1994, sobre el respecte al cos humà, i, especialment, el títol III d'aquesta Llei, que regula l'estudi genètic de les característiques d'una persona i també la identificació d'un individu per les seves empremtes genètiques.
- e) El Decret 97-109, de 6 de febrer de 1997, relatiu als requeriments de designació de les persones habilitades per dur a terme identificacions mitjançant empremtes genètiques en el marc d'un procediment penal.

Sobre la base d'aquesta normativa, el Decret i les circulars que despleguin la Llei de creació del registre d'empremtes genètiques hauran de resoldre les qüestions que en puguin derivar.

4. EL CONTINGUT DEL FITXER

4.1 Les persones enregistrades

Els fitxers policíacs tradicionals registren tots els individus contra els quals la policia estima que ha reunit indicis greus i concordants que suposen la seva

participació en fets delictius. Per contra, la Llei sobre empremtes genètiques només permetrà enregistrar les persones declarades culpables per un tribunal de manera definitiva, és a dir, després d'esgotar les vies de recurs existents. Per tant, el servei que gestioni el fitxer haurà de rebre la notificació de les condemnes en ferm dictades pels tribunals i la referència del judici haurà de constar a la fitxa de la persona enregistrada.

4.2 Els assumptes enregistrats

El fitxer contindrà la informació genètica corresponent a les restes de tipus biològic que s'hagin recollit de la víctima i/o en el lloc de qualsevol delicte sexual comès per un autor no identificat.

5. LA RECOLLIDA DE MOSTRES

5.1 El consentiment per a la recollida de mostres

La Llei sobre el respecte al cos humà va establir l'obligació d'obtenir el consentiment de la persona afectada per recollir mostres biològiques rellevants en un procediment civil (recerca de paternitat, manutenció de fills naturals), però no hi ha cap referència a la recollida de mostres en els procediments penals, amb la qual cosa es pot deduir, si fem un raonament invers, que en aquests supòsits no cal comptar amb el consentiment de la persona afectada.

No obstant això, és difícil obtenir mostres sanguínies o bucals si la persona afectada s'hi nega i, de fet, en aquests casos, no es pot recollir cap mostra sense el seu consentiment. En tot cas, és cert que la negativa a ser objecte d'una presa de mostres constitueix un element de càrrega en l'esperit del jutge que s'ha de pronunciar sobre la culpabilitat del sospitós d'acord amb les seves conviccions íntimes.

En canvi, la Llei anglesa diferencia entre les mostres de caràcter íntim (sang i pèls públics) —que només poden ser preses amb el consentiment de la persona afectada— i les mostres sense caràcter íntim (cèl·lules bucals i altres pèls) —que poden ser preses sense aquest consentiment.

La Llei holandesa no preveu expressament el consentiment de la persona afectada per a la presa de mostres però sí que precisa que la mostra ha de ser obtinguda obligatòriament per un metge o un especialista i que no pot recollir-se cap mostra sanguínia si el sospitós presenta alguna contraindicació mèdica.

5.2 La naturalesa de la recollida de mostres

A diferència de les legislacions anglesa i holandesa, que estableixen els tipus de mostres biològiques que poden obtenir-se d'una persona imputada (sang, cèl·lules bucals, cabells), els investigadors i els jutges francesos poden escollir la naturalesa de les mostres que s'hagin de prendre. Però les mostres

sanguínies només poden ser obtingudes per personal mèdic i, en conseqüència, per raons de comoditat s'utilitzen sobretot les mostres bucals. Així, en un assumpte criminal important, els laboratoris francesos de policia científica van arribar a analitzar més de mil mostres bucals, que van resultar totes explotables.

6. LA CONSERVACIÓ DE DADES, RESTES, INDICIS I MOSTRES

El Projecte de decret preveu que les dades relatives a delictes es conservin durant vint-i-cinc anys; en canvi, pel que fa a les dades referides als individus condemnats, s'han de conservar durant quaranta anys o, com a màxim, fins que el condemnat compleixi vuitanta-un anys d'edat.

La qüestió és saber si les mostres que s'han pres sobre els condemnats podran conservar-se per congelació durant els mateixos períodes, però el Ministeri de Justícia encara no s'ha pronunciat sobre això.

59

7. LES PERSONES FACULTADES PER FER LES ANÀLISIS IDENTIFICATIVES

D'acord amb la Llei sobre el respecte al cos humà, en un procediment judicial la identificació de persones a partir d'empremtes genètiques només pot ser realitzada per personal expert que hagi estat facultat per una comissió sobre la base dels criteris següents:

- les titulacions especialitzades
- l'experiència en el camp de la biologia molecular aplicada a la criminalística
- els locals, les tècniques i els materials utilitzats per fer les anàlisis
- les condicions de conservació de les restes i els indicis
- la superació dels controls de qualitat que du a terme un organisme independent seleccionat pel Ministeri de Sanitat

Fins ara, només s'han facultat setze especialistes a tot França, sis dels quals formen part dels laboratoris de policia científica.

8. EL DRET D'ACCÉS A LES DADES

8.1 Els particulars

Qualsevol persona té dret a saber si consta en el fitxer i, si escau, a sol·licitar que les informacions que l'afectin siguin verificades i que les dades eventualment errònies siguin rectificades.

8.2 Les autoritats policials i judicials

Únicament les persones especialment habilitades de la Subdirecció de Policia Tècnica i Científica de la Policia Nacional i de l'Institut d'Investigació Criminal de la Gendarmeria poden tenir accés a les informacions enregistrades als fitxers i contrastar-les a petició de l'autoritat judicial.

8.3 Els experts privats

60 Els experts privats facultats per fer anàlisis d'empremtes genètiques no estan autoritzats a consultar el registre nacional d'empremtes genètiques i, per tant, no poden disposar d'una terminal d'accés als seus fitxers. Correspon, doncs, als magistrats que els hagin requerit de demanar a la Direcció Central de Policia Judicial si els perfils genètics establerts pels experts privats coincideixen amb els existents al registre.

9. EL TRACTAMENT DE LES RESTES I ELS INDICIS

9.1 El precintament

D'acord amb el dret francès, tots els elements materials susceptibles de servir com a proves en un procés penal han de ser intervinguts, descrits, inventariats i precintats per un agent de la policia judicial o per un magistrat i, posteriorment, conservats en el dipòsit del tribunal competent.

Però, a la pràctica, els dipòsits judicials no tenen l'equipament necessari per conservar indicis biològics —especialment congeladors— i, en conseqüència, els magistrats requereixen la custòdia i el dipòsit d'aquests indicis en els laboratoris encarregats de l'anàlisi.

9.2 El requeriment de les anàlisis identificatives

Els experts poden ser requerits per dur a terme anàlisis identificatives d'acord amb els procediments següents:

- a requeriment d'un agent de la policia judicial o d'un fiscal en el context d'un delicte flagrant
- per una ordre judicial emesa per un jutge d'instrucció en el context d'un procés judicial

En tots dos casos, l'expert ha d'elaborar i entregar un informe escrit amb quatre apartats:

- la descripció dels precintes que li han tramès
- les tècniques i els mètodes utilitzats

- els resultats obtinguts i el seu raonament
- la conclusió, que constitueix la resposta a la qüestió formulada

Un cop finalitzat el treball, l'expert ha de reconstituir els precintes i retornar-los al dipòsit judicial si no li encomanen la seva custòdia, la qual cosa suposa la implantació d'una gestió rigorosa d'aquests elements de prova.

10. ELS RECURSOS TÈCNICS I CIENTÍFICS

10.1 Les tècniques d'anàlisi

Les tècniques d'anàlisi han d'estar normalitzades i, en aquest àmbit, és evident que França aplicarà la Resolució del Consell de Ministres de la Unió Europea del 9 de juny de 1997, és a dir, optarà per la tècnica i els marcadors no codificats que preconitza el grup de cooperació policial. Aquesta opció, que és objecte d'estudi del grup de treball de l'ENFSI sobre l'ADN, en el qual participa la Policia Nacional i la Gendarmeria, permetrà ampliar una investigació a més d'un país europeu.

10.2 El sistema informàtic

Si ens basem en l'estadística sobre la delinqüència sexual a França, el nombre de fitxes que es poden introduir anualment en el registre és d'unes quinze mil sobre els assumptes coneguts i d'unes deu mil sobre les persones condemnades.

La fitxa d'un assumpte ha de contenir els camps següents:

- la naturalesa de l'assumpte i la referència del procediment
- el servei que hagi pres les mostres i que hagi fet el precintament
- el lloc i la data de la presa de la mostra
- l'expert que hagi fet l'anàlisi
- els contrastos que s'hagin fet amb altres restes del fitxer

La fitxa d'una persona condemnada hauria d'incloure els camps següents:

- nom i cognoms, sexe, data i lloc de naixement, filiació, germans i germanes
- les referències de la sentència
- el lloc i la data de la presa de la mostra
- l'especialista que hagi fet l'anàlisi
- els resultats de l'anàlisi

Encara no s'ha decidit si s'optarà per una base de dades única d'àmbit nacional, sense possibilitats d'alimentació o de consulta a distància, o per una arquitectura de client/servidor. No obstant això, sembla que la decisió podria ser favorable a la primera opció, que té l'avantatge de limitar els riscos d'intrusió en el fitxer, la

qual cosa és essencial en aquest camp particularment sensible, com el de la biologia molecular.

A l'últim, d'acord amb la Llei francesa sobre la informàtica i les llibertats, el sistema informàtic que s'instal·li ha d'impedir qualsevol connexió del registre d'empremtes genètiques amb qualsevol altre fitxer.

11. ELS RECURSOS HUMANS I ECONÒMICS

62 Els recursos de què disposen actualment les seccions de biologia dels laboratoris de policia científica permeten realitzar de nou a deu mil anàlisis d'ADN per any. La creació del fitxer multiplicarà aquesta xifra per tres, la qual cosa requereix, sense tenir en compte el cost del sistema informàtic, els recursos addicionals següents:

- a) El reclutament i la formació d'uns trenta biòlegs i d'uns cinc agents per a la realització d'anàlisis identificatives.
- b) Completar la formació dels responsables de les inspeccions oculars dels serveis territorials de la policia tècnica, que són els encarregats de recollir les mostres dels indicis existents en el lloc dels fets i d'efectuar la presa de mostres bucals sobre els imputats.
- c) Adquirir materials complementaris: autòmats del tipus STR i congeladors (que poden costar aproximadament deu milions de francs francesos).
- d) Un pressupost de funcionament anual de vuit milions de francs francesos.

12. CONCLUSIÓ

La creació del fitxer d'empremtes genètiques dota la policia i la justícia franceses d'un mitjà eficaç per a la lluita contra la delinqüència sexual, àmbit en el qual la reincidència és particularment elevada.

No obstant això, igual com amb la resta d'elements probatoris de caràcter científic, la identificació mitjançant l'ADN no pot ni ha de substituir l'atestat sinó que constitueix simplement un complement al conjunt de proves sobre les quals es forma la convicció del jutge.